

JOAN SALVADOR, ÀLIES GARRIGA, UN ARQUITECTE GÒTIC EN TEMPS DEL RENAIXEMENT

El mestre d'obres Joan Salvador és l'arquitecte gòtic del qual tenim més obres documentades i conegudes a la part central del Maresme, a banda de la construcció de l'església parroquial de Santpedor (Bages). Sabem que formava part d'una família que es va instal·lar a Mataró provenint de la vila de la Garriga (Vallès Oriental), i el 1570 ocuparan una de les tres primeres cases construïdes a l'actual carrer de Barcelona, anomenades en aquells moments «d'en Garriga». Aquest carrer va ser començat conjuntament amb la muralla¹ i apareix anomenat també en els talls del 1590 i 1591 com el carrer del «mestre Joan», i finalment apareix ja citat com a carrer de Barcelona en el tall de 1633.²

De les dades biogràfiques de Joan Salvador sabem poques coses, ja que l'arxiu parroquial de la Garriga (Vallès Oriental) va ser destruït durant la guerra civil de 1936-1939. Les primeres referències de Joan Salvador com a arquitecte actiu es remunten a l'any 1565, en les obres de reforma del mas Cabanyes d'Argentona. No coneixem l'any de la seva mort, però apareix esmentat per última vegada l'any 1613 en la construcció de la capella de les Ànimes de Santpedor, junt amb el seu fill Jaume.

De la seva vida familiar, sabem poca cosa. Es té notícia d'un germà anomenat Antoni, localitzat a partir de diferents establiments.³ També sabem que estava casat amb Caprasina i tenia, a part d'en Jaume, un altre fill anomenat Bernat, el qual es va casar a Mataró, el 6 de febrer de 1618, amb Elisabet Ferragut, filla legítima de Jaume i Eulàlia, pagesos de Sant Martí de Mata.⁴

Hi ha també documentat a Mataró, a principis del segle XVII, un altre mestre de cases anomenat Pere Salvador, que estava casat amb Hieronima. Aquests van tenir tres fills, Eulàlia (batejada el 24 d'octubre de 1619), Jaume (batejat el 8 de gener de 1620), que segurament va morir albat, i un altre fill anomenat també Jaume (batejat el 6 de març de 1622),⁵ però no hi ha prou dades en els registres parroquials per determinar si hi havia relació amb la família estudiada de Joan Salvador.⁶

L'ESTIL

Com és conegut per tothom, l'arquitectura a Catalunya durant el segle XVI presenta una hibridació entre un estil gòtic tradicional que es va mantenint sobretot en les estructures en planta dels edificis, l'esquema de composició dels alçats i la

solució tècnica de la coberta, bàsicament mantenint la volta de creueria i l'entrada de nous repertoris del renaixement italià, que es centren bàsicament en la morfologia dels motlluratges i els ornaments que introdueixen elements classicistes. Sembla obvi que els comitents eclesiàstics estan més ancorats en la tradició i són menys permeables a la innovació.

L'estil de Joan Salvador personifica aquesta «etapa de frontera i d'aiguabarreigs, de vacil·lacions i de contradiccions, de mescles i d'hibridació» del segle XVI.⁷ En un primer cop d'ull, es podria afirmar que les obres produïdes amb un comitent eclesiàstic mantenen el caràcter goticitzant de forma més forta que el grup d'obres amb un comitent laic o civil, en les quals el caràcter definidor presenta més trets decoratius del nou estil renaixentista. Però una mirada més acurada ens fa palès que la hibridació dels dos estils és més que evident. D'aquesta manera, podem observar que la decoració dels permòdols dels arcs gòtics i la decoració de les portades presenta figures i motius renaixentistes en les esglésies gòtiques, i en les obres civils presenta miradors circulars decorats a forma de rosassa, o bé finestres amb decoracions de tipus gòtic.

És per aquesta raó, que creiem que la figura de l'arquitecte Joan Salvador representa el prototipus d'artista del moment per la hibridació que el caracteritza. A banda, com ja hem explicat a la introducció, també esdevé un artista interessant, ja que tenim documentada i conservada una variada quantitat d'exemples de la seva producció.

LES OBRES

La reforma del mas Cabanyes d'Argentona (1565-68)

La primera obra documentada de Joan Salvador és la reforma del mas Cabanyes d'Argentona, efectuada entre el 1565 i el 1568.

Els Cabanyes són una família argentonina que es troba documentada des del segle XI, i tenien originalment el seu mas en el terme d'Òrrius, a prop de l'ermita de Sant Bartomeu de Cabanyes. A partir del segle XV, van anar ampliant el seu patrimoni familiar amb una política matrimonial que els emparentava amb grans nissagues, a banda de diferents adquisicions i compres.⁸

En el segle XV es van establir més a prop del nucli urbà de la vila d'Argentona, amb les adquisicions del mas Estrany i el mas Verdaguer, del veïnat de la Pujada.⁹ L'any 1565 van signar un contracte amb el mestre de cases Joan Salvador,¹⁰ per tal de procedir a les obres que es centrarien en l'ampliació del mas originari.

Les reformes van consistir a fer els tres cossos perpendiculars amb una alçària de dos pisos. El contracte especificava la necessitat d'obrar vuit portals de pedra picada per on li manés el propietari, i nou més per a la sala. També se li

manava fer l'accés al pis de pedra i l'escala de pujar a les golfes, que seria de guix i rajola. Un element a destacar és el detall d'especificar en el contracte que els balcons de la façana havien de ser obrats seguint el model de la casa Gralla de Barcelona.¹¹

La masia presenta una planta rectangular de 16,30 per 23,60 metres, amb tres cossos perpendiculars a la façana i dos en sentit paral·lel al fons de l'edifici. A la planta baixa es troba la cuina, situada a la banda esquerra del rebedor, i, el menjador, a la banda dreta. En aquesta estança es trobava un rentamans decorat amb un plafó de ceràmica que es va perdre durant la guerra civil (1936-39). L'accés al segon pis es realitza mitjançant una escala amb graons de pedra granítica coberta amb volta, i decorada amb un mirador circular decorat a forma de rosassa gòtica. En el segon pis, les habitacions es troben al voltant de la sala central on hi havia el tinell, lloc on es guardava el servei dels dies de convit. Al pis superior, s'hi troben les golfes. El sostre, a quatre vessants, és sostingut per un embigat de fusta. Totes les portes interiors són motllurades i obrades amb pedra granítica.

L'aspecte més destacat de l'edifici és la façana d'estil renaixentista, amb un portal adovellat de punt rodó a la planta baixa i dues finestres als costats. En el segon pis trobem tres balcons, amb una decoració amb relleu comú que dona al conjunt un caràcter unitari. Cada balcó es troba decorat amb unes columnes adossades d'ordre toscà. A sobre, un entaulament format per un arquitrav molt sortit i una cornisa que emmarca un fris central, decorat amb animals mitològics que veuen d'una copa o emmarquen una cara, depenent del cas. Els relleus que identifiquen cada un dels balcons de forma més clara són els motius al·legòrics de la part superior de l'entaulament de la finestra. En el balcó central, hi tenim un medalló clipeat amb el retrat de perfil de l'emperador Carles I, amb dos *putti* d'esquena al medalló fent sonar un cargol de mar. A la part superior de la balconada esquerra de la façana, hi ha dos *putti* fent sonar unes trompes i es troben encarats al centre del balcó. En la balconada dreta, s'hi representa un caçador que es troba apuntant amb una escopeta un gos, que porta l'au caçada en el morro. Entre els dos primers balcons, es troba l'escut senyorial dels Cabanyes.

La construcció de l'església de Sant Andreu d'Òrrius (1567-1571)

A principis del segle XVI, l'església de Sant Andreu d'Òrrius conservava encara l'edifici preromànic d'una sola nau i amb un absis rectangular.¹² Aquesta és l'única part conservada de l'edifici que va ser integrada en el futur edifici gòtic com a capella, sota l'advocació del Roser.

Aquest primitiu edifici preromànic, se li va afegir una capella lateral orientada al nord enfront de la porta d'entrada. Coneixem que aquestes obres d'ampliació van ser adjudicades al mestre de cases Pere Tremolet, segons consta en l'acta de la reunió dels obrers i parroquians de Sant Andreu d'Òrrius, datada el 15 de juliol de 1514, per tal de pagar-li la quantitat de 40 lliures i 4 quarteres de forment que li havien de satisfer per la construcció d'una capella en el temple d'aquella parròquia.¹³

Aquesta primitiva capella devia ser insuficient, ja que el desembre de 1567 es va contractar el mestre de cases Joan Salvador per obrar l'església parroquial.¹⁴ El gener de 1568 es van reunir catorze homes, tots residents a Örrius, per tal de fer-se prestar 58 lliures per pagar les obres de l'església, segons l'acord signat feia un mes.¹⁵ L'any 1570, el visitador diocesà va donar llicència per a l'engrandiment de l'església, petició feta pels parroquians d'Örrius un any anterior.¹⁶ En la clau de volta del cor, hi figura la data d'acabament de les obres, l'any 1571, amb una inscripció que diu «Baltasar Femadas, Cendic de Orius y Antic Basa Y iauime Femadas Obrers».

L'església parroquial de Sant Andreu d'Örrius és d'una sola nau, coberta amb una volta de creueria de tres trams. A les claus de volta es troben representades les imatges de sant Andreu a l'absis, l'escut de Catalunya en el tram central i l'escut de la vila al cor. A la capçalera, els nervis radials ramificats des de la clau de volta, descansen en un permòdol decorat amb testes humanes.

A la nau central, hi ha adossades dues capelles laterals que dibuixen en planta un creuer, i que estan cobertes amb volta de creueria. La capella de la dreta presenta una imatge de sant Sebastià a la clau de volta. En les impostes dels dos arcs, hi figuren les representacions dels símbols dels quatre evangelistes. Als peus de l'església s'alça un cor amb una clau de volta que representa el Sant Pare, amb la inscripció mencionada de final d'obres.

La construcció de la capella de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt (1570-1578)

La capella de Sant Sebastià es troba situada a dalt d'un puig que separa els actuals termes municipals de Cabrils i Vilassar de Dalt, davant del cementiri municipal.

Les primeres notícies daten de l'any 1570, quan es registren diversos pagaments per les obres de la capella;¹⁷ a partir del desembre del mateix any, en diferents pagaments, apareix documentat el mestre de cases Joan Garriga com a responsable dels treballs de construcció.¹⁸

Les obres de la capella van durar durant tot l'any 1571, i els anys 1572 i 1573 es procedia ja a l'enrajolat del paviment, segons les despeses de construcció.¹⁹

Les obres devien tenir un ritme intermitent o es devien alentir sovint, ja que encara consta que estaven treballant a la capella els anys 1576 i 1578.²⁰

Durant l'any 1579 es treballà en la confecció del retaule, que va ser encarregat a Joan Torner, mestre entallador de Mataró, i s'especifica que havia d'estar acabat en el termini de 6 mesos, malgrat que consta l'any 1580.²¹ Se li demanà que el retaule tingués vint-i-set pams d'alt i divuit d'ample, incorporant les imatges de tres sants, sant Sebastià al mig, de sis pams d'alçada, sant Joan Baptista a un costat i sant Roc a l'altre, tots dos d'una alçada de sis pams. El retaule devia ser fet de fusta d'alba i el preu es fixà en 72 lliures.²²

La capella de Sant Sebastià és d'una sola nau, estava construïda amb voltes de creueria gòtiques i els arcs acabaven a les parets amb culs de llàntia. Tenia tres claus de volta decorades, la del presbiteri tenia la imatge de sant Sebastià, la del centre una gerra i la del cor el sagrat nom de Jesús. La porta es troba decorada amb una espècie de petxina en el timpà. A l'exterior, hi ha una finestra espillrada, a banda i banda del mur lateral, a l'alçada de l'inici de l'absis, realitzada l'any 1768. Originalment tenia sis contraforts, tres a cada banda, i se n'hi va afegir un més en una reforma del 1750.²³ La capella va ser profanada i destruïda en els fets de la guerra civil de l'any 1936-1939. L'any 1960 es va produir la seva reconstrucció i es reconcilià l'any 1961.

La construcció de les muralles de Mataró (1573-1602)

La construcció de les muralles de Mataró es va iniciar a partir del 1540, quan els jurats de Mataró van demandar el virrei per la remissió de tots els lluïsmes i terços que es devien a la Batllia General, per tal de procedir al finançament de l'obra. Carles I, des de Ratisbona, va acceptar la petició amb la garantia que s'esmercessin en la construcció de la muralla, decisió que va ser ratificada a Montsó dos anys després. Sembla que l'acabament del procés de construcció de la fortificació va finalitzar en una data propera al 1602.²⁴

Els primers passos per emmurallar la ciutat, van consistir en la fortificació de l'església parroquial de Santa Maria, la construcció de baluards emmerletats i la de portes en els caps de carrer, seguint el model defensiu de «vila closa». Les obres d'aquest primitiu sistema defensiu van començar el mateix any 1540, seguint la traça de Benedito de Ravenna;²⁵ coneixem que l'any 1549 ja s'havia enllestit la fortificació exterior del presbiteri, i mancava la part de tramuntana i la de la façana, que van ser encarregades al mestre de cases Antoni Guanyabens (1561).²⁶

Aquestes obres van resultar insuficients, fet que obligà els síndics a començar l'obra d'una muralla que envoltés el perímetre urbanitzable. El 16 d'agost de 1569 es va contractar la construcció de tres-centes canes de muralla, amb una alçada de 24 pams²⁷ sobre terra i vuit pams a sota, una espessor de quatre pams sobre els terrenys i de quatre i mig a sota. El projecte va ser autoritzat pel virrei Diego Hurtado de Mendoza i la traça va ser efectuada per l'enginyer reial Jorge de Setara.²⁸ Les fites del seu recorregut es van posar el dia 10 de desembre del mateix any.²⁹

La construcció de la muralla va començar per la part de ponent, ja que era la més indefensa, amb una tirada que havia d'anar del carrer de Barcelona fins a l'angle nord-est del recinte. Aquest tram es va construir entre el gener del 1570 i l'agost del 1592. El gener del 1573, es va fer una crida a Barcelona per adjudicar dues-centes canes³⁰ fins al portal de Valldeix. Aquests trams es van encarregar a mestres de cases de Barcelona, per tal de fer l'obra més econòmica i aprofitar l'experiència dels arquitectes barcelonins, que havien acabat la muralla de mar de la ciutat l'any 1562. El 30 de març de 1573 va ser contractat Joan Salvador com a supervisor, segons sembla, amb l'intent de controlar l'obra, que començava a tenir

una qualitat deficient.³¹ També el van contractar el 7 de maig de 1575 per dirigir les obres de les quatre-centes canes finals del tram de muralla que concloïa la fortificació a les bandes de llevant i migdia, i que s'havia d'enllestir en tres anys.³²

Aquest tram de muralla va patir serioses dificultats. Per una banda, l'oposició dels propietaris que volien alterar en benefici propi el traçat del mur, per poder, d'aquesta manera, encabir dins la ciutat murada els seus terrenys, que per aquest fet augmentarien de valor, sobretot la zona de cases construïdes en el camí ral.³³ En segon lloc, la dificultat i el cost econòmic que suposava fer un mur d'aquestes dimensions, amb els recursos limitats que es disposaven i les dificultats tècniques dels desnivells del sector. Sabem que el 1578 el tros de muralla no estava enllestida, i el 1582 tampoc ho estava la torre de la muralla del Pou de Vall (encara conservada), ni tampoc l'any 1599, fet que va obligar els prohoms de Mataró a actuar judicialment en contra dels mestres de cases responsables del retard, Joan Salvador i Nicolau Vernia. D'aquesta manera, s'afirma que «sia tres lo acte que entre Joan de la Garriga i Nicholau Vernia formaren a la universitat en dies passats de fer la muralla attes que es passat lo temps y que sia demanat parer als advocats y se prosesca contra ells.»³⁴

Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia, arriben a la conclusió que el fracàs de l'encàrrec a Joan Salvador es va originar, segurament, per la quantitat de projectes que tenia iniciats fora de Mataró.

El 20 d'abril de 1602, Joan de la Garriga cobrava una quantitat «a compliment de paga de tota aquella muralla que lo dit ha fet amar».³⁵

De l'obra de la muralla, també se li va encarregar la construcció de dos dels seus portals, el d'en Quendo o d'Argentona i el portal de Barcelona.

El portal d'en Quendo, sabem que li va ser adjudicat el 7 de juliol de 1578 per la quantitat de trenta vuit lliures, a cobrar un cop fos acabada la torre. Havia de tenir «tres cavalcades dobles en lo baluart (...) divuit palms d'alçada y quatre de mola de pedra picada (...) quatre llombardes y spitllera, dos que miren a casa del jurat Capella y dos que miren al garte».³⁶ Aquest portal estava situat entre els panys de muralla avui dita de la Presó i del Tigre, donant pas al camí d'Argentona.

El portal de Barcelona data del 8 de maig del 1586. Segons el contracte, havia de ser de pedra de vint-i-quatre pams i una amplària de divuit, les torratxes de pedra picada, i hi havien de figurar les armes del rei i de la vila amb pedra de Montjuïc.³⁷ A la part superior del portal, s'hi va construir una capella amb una porta de deu pams d'amplària i dotze d'alçària i dues torres. Per tal d'accedir a la part superior es va edificar una escala de cargol. Al costat del portal es va construir també una casa per al cos de guàrdia.³⁸

El portal va ser enderrocat l'any 1857. Solament coneixem el seu possible aspecte per una sèrie de dibuixos que ens mostren la traça parcialment. Ens referim a unes litografies de l'entrada a Mataró dels francesos el dia de Corpus, el 16 de

juny de 1808.³⁹ Un altre dibuix on es veu parcialment el portal és en una visió de Mataró, representada en el projecte de port, efectuat el 1779 per Fèlix Puig, que es conserva al Museu de Mataró; i, finalment, s'han conservat els dibuixos dels projectes de diversos portals de la muralla a l'Arxiu de Mataró, però no consta a quins corresponen.

Aquests elements han fet possible que s'hagin intentat diferents recreacions hipotètiques del portal de Barcelona que, amb més o menys encert, ens descriuen un portal d'estil classicista on predominen elements dòrics, com un fris dividit en tríglifs i mètopes, aquestes decorades amb els famosos bucranis que donarien lloc al malnom de «Caps de bou» que identifica els mataronins.⁴⁰

Sabem que mentre feia les obres de les muralles, se'l va contractar per a la construcció d'una casa a Mataró⁴¹ i d'un forn de rajoles, l'any 1587.⁴²

El cor de Sant Miquel de Mata (1579)

L'ermita de Sant Miquel és un temple amb funcions parroquials que es troba en el veïnat de Mata, del terme municipal de Mataró. L'edifici és d'estil gòtic, d'una sola nau –13'50 de llargada i 6'50 d'amplada–, amb tres cruïxies cobertes amb volta de creueria. Els nervis de pedra acaben en la part central amb tres claus de volta, que representen sant Miquel, sant Martí i el cap d'un àngel. En el mur nord hi ha una capella dedicada a la Mare de Déu, que Marià Ribas datà del segle XVII o XVIII, i una sagristia que comunica, per una porta, amb el baptisteri. L'entrada al temple es troba en el mur de migdia. A l'exterior del temple hi ha el cementiri del veïnat, construït el 1805. Adossada a l'església hi ha la masoveria coneguda com cal Monjo.

Coneixem que el mestre de cases Joan Salvador va obrar el cor de Sant Miquel de Mata a partir del contracte datat el 22 de febrer de 1579.⁴³ Les obres van consistir a fer el cor i construir una escala de cargol per accedir-hi. En el cor es veu la finestra tapiada de la façana original, que ara dona a la casa.

La construcció de la sagristia i comunidor de la parròquia de Sant Julià d'Argentona (1583-1589)

L'edifici parroquial d'Argentona va ser construït a partir del 13 de desembre de 1514, data en què es van signar les capitulacions entre el rector d'Argentona, l'ardiaca Lluís Desplà, jurats i obrers de la parròquia, amb els mestres d'obra Miquel Canut i Perris Absolut, per a la construcció del temple.⁴⁴ El 12 d'octubre de 1539 es va produir la seva consagració.

Anys més tard, l'1 de novembre de 1578, es va donar llicència per fer la sagristia,⁴⁵ i el 25 de setembre de 1583 es va signar el contracte per a la seva construcció, juntament amb el comunidor. La torre amida 12,80 metres d'alçada per 5'10 de costat. Les obres van ser encarregades a Joan Salvador, mestre de cases de Mataró, pel preu de 145 lliures, i es van acabar a principis del 1589.⁴⁶ El

comunidor o conjurador, paraula derivada del verb comunir, es refereix, en aquest cas, a la petita habitació superior de la torre amb finestres als quatre vents, que servia antigament per conjurar les tempestes i els mals esperits.⁴⁷

Les obres del campanar de la parròquia de Santa Maria de Mataró (1583)

El 30 de novembre de 1583, el mestre de cases Joan Salvador va ser contractat per la Universitat de Mataró per continuar l'escala de cargol, fins al sostre més alt, per tal d'accedir a un nou pis per instal·lar el rellotge en el campanar.⁴⁸ En el contracte s'especifica que la cambra seria obrada de guix i de rajola doble. També havia de construir un portal de guix i de rajola amb una finestra en el mateix mur, i que l'acabat seria embrancat de guix i de calç. L'obra havia d'estar acabada per Nadal. El cost va pujar a 29 lliures i 10 sous en dues pagues, vint lliures barceloneses anticipadament i les restants nou lliures i deu sous en el moment que l'obra fos acabada i judicada.

L'existència del rellotge en el campanar de Santa Maria,⁴⁹ el tenim ja documentat des del 9 d'abril de 1500, quan els jurats de Mataró van satisfer una paga pel preu del rellotge al mestre rellotger valencià Joan Espinosa.⁵⁰

La construcció de la casa de la Fleca a Mataró (1589)

Josep M. Colomer documenta perfectament la importància del control del blat i la farina per part del govern del comú en el segle XVI.⁵¹

La Universitat de Mataró tenia originàriament una botiga llogada per guardar el blat i un home encarregat de distribuir-lo. La persona de confiança, primer hi anava unes hores al dia, però calgué la necessitat que s'hi dedicés a jornada completa. El 10 d'abril de 1589 van contractar el mestre Tomàs Domingo per a aquesta tasca,⁵² i el 28 d'abril del mateix any es va prendre l'acord de comprar una casa pròpia per desenvolupar aquesta feina.

La casa que es va comprar era propietat d'Antoni Joan Mas, de Mataró, i havia pertangut anteriorment a Montserrat Fàbregues. Els experts encarregats de judicar-la van ser el mestre de cases Joan Salvador i Nicolau Vernís, i els fusters Gaspar Roig i Pere Pau Ros, tots de Mataró. Els mestres de cases van estimar que les obres d'adaptació de l'immoble costarien 140 lliures, i els fusters hi van sumar unes 20 lliures més pel cost de fusteria.

Joan Salvador va construir-hi un nou edifici, conforme a la traça presentada al consell, amb la façana de pedra de Montjuïc, amb «un portal rodó de pedra picada ab dues finestres de pedra picada, ab una pedra gran de Montjuïch entre les dues finestres y sobre aquellas.»⁵³

L'edifici es trobava situat entre el Carreró i el carrer d'en Palau, i va ser enderrocat l'any 1886 per a la construcció de l'Escola d'Arts i Oficis.⁵⁴

La construcció del convent de Sant Josep dels carmelites descalços (1590-1603)

L'arribada i fundació del convent de carmelites descalços a Mataró fou mèrit del rector de Santa Maria, Joan Palau, amb la col·laboració del sacerdot Diego Pérez de Valdivia, de Barcelona, els quals ho van negociar amb el prior Joan de Jesús Roca, també de Barcelona. El Capítol General de l'orde a Valladolid va donar permís necessari el 17 d'abril de 1587, amb la prescriptiva llicència del bisbe Joan Dimas Loris, signada el 2 de febrer de 1588.

La primera estava dirigida pel prior Pere del Carmel, i estava composta per dos religiosos professors, nou novicis, un llec, un donat i un sacerdot secular, que es van establir provisionalment, el 5 de febrer de 1588, a la capella de Santa Magdalena de l'antic hospital, ara edifici de l'Ajuntament, cedit pel comú de la ciutat.⁵⁵

L'orde ja havia comprat uns terrenys al carrer d'en Bona (actualment Sant Josep), amb data de 28 de desembre de 1587, per tal d'edificar el convent i l'església. L'1 de febrer de 1589 el bisbe va donar llicència per traslladar-se als nous locals construïts, i el 28 d'agost de 1591 van tenir llicència per obrir una petita capella. Consta que el 1590 hi treballava el mestre de cases Joan Salvador. Les obres sembla que es van acabar el 1603.

Es conserva el contracte de la façana de l'església, encarregat a Magí Miró, mestre de cases, datat el 30 de maig de 1602, on s'especifica que el portal a construir prengui com a model la façana del convent de Barcelona, situat a les Rambles.

L'església té una planta rectangular de tres naus, de 35 metres de llargària. La nau central té una amplada de 8'50 metres i les laterals de 3'50. La nau lateral de l'esquerra es va engrandir en obrir posteriorment capelles laterals. L'edifici presenta unes característiques clàssiques: els arcs de mig punt i la volta de canó. A la nau principal, s'hi troba una cornisa clàssica. En el creuer, s'insinua una nau transversal, i es troba cobert amb una cúpula decorada amb motius classicistes. A la dreta de l'edifici hi ha el claustre, de 17 metres de llargada a cada costat, des d'on s'obren totes les dependències de l'edifici: dormitoris, refetor, etc.

L'ampliació de l'església parroquial de Santpedor (1596-1598)

A començaments del segle XVI, la parròquia de Santpedor encara conservava l'edifici romànic amb algunes ampliacions de capelles.

L'any 1564, el Consell General de la Vila va decidir crear un censal per poder obtenir els recursos necessaris per a les obres d'engrandiment de la parròquia. L'any següent, els consellers van cedir a favor de la parròquia una peça de terra, anomenada «Les Figuerotes», per procedir a l'engrandiment, i és l'espai on es van construir les capelles laterals de les Santes Espines i de la Verge dels Dolors.

El contracte de les obres es va signar el 3 d'agost del 1596 per part dels síndics de la vila i els mestres de cases de Mataró Joan Salvador i Jaume Salvador, pare i fill. Les obres van acabar a principis de l'any 1599.

Les obres van consistir a aprofitar els absis i les parets de l'església romànica i aixecar l'alçada de la nau principal, cobrir-la amb una volta de creueria gòtica de quatre trams, i obrir tres capelles laterals en el mur de tramuntana, que donarien accés a la nau principal, cobertes també amb volta de creueria; d'aquestes, solament es conserven la de la Santa Espina (primer tram, ja que va ser ampliada l'any 1602) i la capella de Sant Antoni. Les obres també inclourien la construcció d'un cor i l'escala d'accés, el qual va ser destruït durant la guerra civil (1936-39), i el cost pujaria a més de 1.100 lliures.

L'acabament del campanar de Premià (1613)

Coneixem també que Joan Salvador va ser contractat per a l'acabament del campanar de la parròquia de Sant Pere de Premià. L'església parroquial de Sant Pere es troba esmentada ja el 961; l'actual edifici és obra del segle XVI i fou restaurat després del 1939.

A la llinda del portal del campanar, des del cor de l'església, hi ha una inscripció que documenta la realització de la seva porta d'accés des del cor: «HIS (símbol) XPS ANY 1582».

Sembla ser que el campanar no es va acabar en el moment de construir l'església, ja que el 22 de febrer de 1612, vist que feia anys que s'havia començat i no podia acabar-se per falta de diners, «los jurats van anomenar procuradors per recol·lectar diners per dita obra».⁵⁶

Per altra banda, s'ha conservat una època de 12 d'abril de 1613, signada per Joan Salvador, mestre de cases de Mataró, i els jurats de Premià, Salvador Manent i Miquel Cisa, pels treballs en l'obra del pinacle del campanar.⁵⁷

Finalment, sabem que van entrar a la caixa del Roser, l'any 1615, la quantitat de 51 lliures 10 sous 11 diners que l'obra havia manllevat per fer el campanar.⁵⁸

El campanar de Premià es troba situat al mur nord de l'església, al costat esquerre de la façana. A sota, hi ha una capella coberta amb volta de creueria. La torre, de planta quadrada, està composta de tres cossos, construïts tots de pedra de fil granítica: el de baix és totalment llis. El cos central presenta un finestral apuntat a llevant i ponent i dos als laterals restants. La part més alta, seguint la mateixa tècnica de construcció del cos anterior, és decorada amb quatre gàrgoles als cantons en forma de lleons. L'acabament de la torre es troba ornamentat amb quatre merlets per cara, que actualment estan tapats per un arrebossat modern, a sobre del qual hi ha el pinacle que sustenta les campanes petites. La planta té 5'20 metres per costat, i l'alçària aproximada dels tres cossos relacionats és de 12, 4 i

2 metres, respectivament. L'alçada total del campanar aproximadament és de 18 metres. L'accés al campanar es realitza per una escala interior de la torre que parteix del cor, la llinda de la qual conserva l'esmentada inscripció.⁵⁹

La construcció de la Capella de les Ànimes de Santpedor (1613)

L'última obra documentada de Joan Salvador és una segona intervenció a la parròquia de Santpedor. L'any 1613 se'l va tornar a contractar, pel preu de 300 lliures, per construir una capella lateral al mur de migdia dedicada a la Verge del Roser, que actualment és la capella de les Fonts Baptismals. L'arcada d'aquesta capella presenta motius esculpturats semblants a l'arcada de la finestra de sobre la portalada. La coberta és de volta de creueria.

Joaquim Graupera i Graupera
Grup d'Història del Casal. Mataró

APÈNDIX DOCUMENTAL

1565 febrer 24

Contracte d'ampliació del mas Cabanyes (Argentona) entre Joan Cabanyes i el mestre d'obres Joan Salvador per l'ampliació del mas.

ACA, FM, notari Joan Cortés, sig. 116 (24-2-1565).

Publicat a SUBIÑÀ 2001, 55-58.

«E primerament lo dit mestre Joan Salvador promet y se obliga afer y obrar e ffer acabar dita casa del Saller del dit Cabanyes enfins al portal de la dita casa de dit Cabanye[s] major qui vuy es çoes ha de tenir sexanta pams de llargaria ha de esser tant ample com lo saller de dit Cabanyes y dita casa ha de pojar a dos sotres, lo primer sostre ha desser de alsada tant com lo sostre primer del dit salor y laltre sostre del enrajolat del dit primer sostre fins en la flor de la biga del segon sostre ha de tenir detzaset pamms y laltre sostre enpimentat y enrajolat ha de tenir deu pams de alsada a la mes baixa biga o jaser de la teulada ab sos robys o aygas vessans conforme han de estar ab sos tercos. (...)

Item es pactat que ha de fer huna finestra de pedra picada en cada cambra de dita casa hage de fer las tres finestres de davant conforme estan las tres finestres la s te lo senor mossen gralla mestre racional en sa casa en barcelona çoes tals quals son aquelles dells estudis y la huna de les tres semblant a huna finestra ha sobre dells dits estudis del dit mº gralla entes empero que en dites finestres no ha de fer lantalla de desota ni desobre empero eo aja fer ad los acabamens y haja esser feta conforme a bon mestre.» (...)

Item es pactat que dit mestre Joan sia obligat de fer en cada canto hun torrio de la casa tot lo principi dells dits torrions han de esser de pedra picada y lo restant de rajola y morter han de esser de la grandaria que tinguen la dita casa en defensa» (...)

1583 setembre 25

Construcció de la sagristia i comunidor encarregats al mestre d'obres Joan Salvador de Mataró pel preu de 145 lliures.

A P. Argentona, Llibre d'actes del paborde d'Argentona mossèn Jaume Riera (destruït el 1936).

Publicat a CARRERAS 1891, 74-75; CLAVELL 1990, 115.

«Item, que lo dit mestre hage de desfer un speró de la Sglésia, lo que restaria dins de la sagristia, y la pedra picada quen traure, la puga posa en la mateixa obra que fara y que sia obligat, dit mestre, en tornar areparar lo que desfara de la Sglesia a despeses sues (...)

Item, se ha de fer dins la Sagristia un Croher de pedra de Mont Johic, ab los capitells y famalets de pedra demont Johic y clau de pedra demont Johic y en dita clau hage de posar los bultos de quatre evangelistas».

1583, novembre 30

El mestre de cases Joan Salvador és contractat per la universitat per obrar una escala de cargol per accedir a un nou pis, per instal·lar el rellotge en el campanar.

AMM, Acords C3, 30-11-1583.

Publicat a IBERN 1984, 36-37.

«Mestre Joan Salvador mestre de cases de la vila de Mataró en leal y bona fe promet als honorables Jurats de la vila y terme de Mataró fer y obrar en lo campanar un caragol que vuy es ja comensat que pugara fins lo sostre mes alt y acabar aquell be y degudament que no fassa nosa a les finestres del campanar o les campanes sempre que ni vulguen posar, y sobre lo sostre mes alt fara una cambra per tenir lo relotge y aquella de guix y de rajola doble, y en dita cambra un portal de guix y de rajola y al costat del portal una finestra en lo mateix enva y enblancar la cambra de guix y de calcs y llevara lo portal lo qual es en la cima de la volta del campanar y paredar la volta grassa be y degudament conforme esta la altra volta, y la dita porta mudara alla hon convindra y aparra als honorables Jurats y tot asso a despeses del dit mestre Joan Salvador llevada la calcs que li han de donar los honorables Jurats. E tota la dita obra se obliga de fer lo dit mestre Joan Salvador de assi a la festa de nadal primer vinent.

E lo dit acte en Miquel Batlle se obliga com a fermansa.

E per tota la dita obra los dits honorables Jurats prometen donar y pagar al dit mestre Joan Salvador vint y nou lliures y deu sous moneda barcelonesa en dos pagues, es a saber vint lliures barceloneses anticipadament y les restants nou lliures y deu sous quant la obra sera acabada y judicada.»

1596, agost, 3

El mestre de cases Joan Salvador i el seu fill Jaume Salvador són contractats per la universitat de Sampedor per obrar l'església nova de la parròquia. Publicat a ANTON VILA, *Notícia històrica de Santpedor* (Manresa 1898); SÁNCHEZ-OLIVARES-FEIXAS 1996, 13-14.

«(...) Primerament se obliguen los sobredits mestres, en fer la dita església ab quatre cruses de pedra picada, ab ses mollures y ab ses claus, y en cada clau fer una figura del modo volrà la vila.

Item, se obliguen en fer quatre archs doblens, los quals seran entre les claus.

Item, espatllar tota la volta que avuy es en la església y ha de pujar tres canes -4'80 mts-, fins a la represa de les naxences de la neuada.

Tem, a donar tota la munteja al punt rodo de les represes em amunt, y pujar les parets foranes, que resten tres palms mes baxes que les claus.

Item, se obliguen a fer tots los pendents de la dita esglesia de rajola doble i guix, donant la vila la rajola i guix.

Item, més se obliguen dits mestres a fer dues capelles a la part de tramontana de dita església ab ses pilastres y capitells y arcades, per tenir la paret y cada una de les capelles ha de tenir vint y dos palms de ample y vint y quatre de fondo; ab sos cruses de pedra picada y tallentada, ab ses mollures y fornarets de pedra cuyta, y cada clau a cada capella de pedra, y en cada clau la figura que aparexerá la vila; y tota esta faena, ço es, arcades pilastres y cruses, ha de ser picat y tallentat, de tota la neuada de la esglesia y de la volta de les dues capelles ha de ser de argamassa y tota de pedra.

Item, se obliguen dits mestres a fer un cargol, y dit cargol ha de dar rao a dues parts, so es a pujar al chor, i a pujar a dat sobre la neuada de dita església, y ha de ser dit cargol de rajola y guix., y sia capas per pujar ab capes y bordons, en dit chor.

Item, se obliguen a dfer una a la part del chor, que tinga vuyt palms de diametre, per dar claror a dit chor.

Item se obliga dits mestres del dia de Nostra Senyora d'Agost prop vinent a un any y mitg en haver acabada dita església a perfecció.»

1618, febrer, 6

Casament de Bernat Salvador, fill de Joan Salvador, amb Elisabet Ferragut, filla legítima de Jaume i Eulàlia, pagesos de Sant Martí de Mata. MASMM, «Llibre de matrimonis», 1 (1629-1657), 54.

«Els sis de febrer de 1618 foren deposats per amb de present y beneits per mi Antoni Font prevere de Mataró a Bernat Salvador, mestre de cases de Mataró, fill legítim y natural de Joan Salvador, mestre de cases de dita vila y de Caprasina de aquell muller venint d'una part ab Alisabet donzella filla legítima y natural de Jaume Ferragut pagès de St. Martí de Mata, terma de Mataró y de Eulalia de aquell muller venint tot del bisbat de Barcelona. Foren testimonis M. Gaspar Mas, (...) y Hieronim Dordal, metre de cases de Mataró. Licensias penjan en lo fil.»

NOTES

- 1.- GARCIA-GUÀRDIA 1989, 24 i 280.
- 2.- GARCIA-GUÀRDIA 1989, 283; CASTILLO 1988.
- 3.- Establiment a ACA, J. Piqué (136) 1578; establiment P. Despuig (142) 1590 i un altre establiment a J. Marfà (154) 1594. Publicat a GARCIA-GUÀRDIA 1989, 370 (fig. 12, mestres de cases a Mataró en el període 1519-1633).
- 4.- MASMM, «Libre de matrimonis», 1 (1629-1657), 54.
- 5.- MASMM, «Libre de baptismes», 2 (1597-1627), f. 262, 328 i 291.
- 6.- Cal especificar que a Mataró hi ha documentat el mas Salvador en el veïnat de Traià. Aquesta família Salvador no té lligams amb l'estudiada, ja que apareixen documentats tots com a pagesos i traginers de Traià.
- 7.- GARRIGA 2003, 262.
- 8.- Aquesta nissaga ha estat estudiada per SUBIÑÀ 2002, 44-45.
- 9.- Sembla que el primer va ser adquirit per donació familiar i el segon per compra de Jaume Cabanyes, l'any 1418 (APCCB, doc. E-8). SUBIÑÀ 2002, 44.
- 10.- ACA, FM, notari Joan Cortés, sig. 116 (24-2-1565). SUBIÑÀ 2002, 55.
- 11.- La casa Gralla estava edificada a la placeta de la Cucurulla, del carrer Portaferriassa, i va ser enderrocada el 1856. Les obres van ser iniciades arran del casament del propietari, Guerau Desplà, amb Anna Gralla, l'any 1506. L'edifici es caracteritzava pel desplegament escultòric renaixentista de la façana. Els balcons presentaven una estructura arquitectònica amb columnes, flanquejant l'entaulament on hi havia medallons i efigies clipeades, *putti*, figures nues, metamorfosis i monstres fitomòrfics, mascarons, garlandes, etc., diferents per a cada finestra. L'autoria es coneix a partir de la signatura del contracte, l'any 1506, entre els propietaris i els obrers, el mestre de cases Mateu Capdevila i el mestre fuster Antoni Carbonell. Queda en la incògnita l'autoria dels relleus, que han estat atribuïts a l'escultor castellà Pedro Fernández o a l'artista Damià Forment. GARRIGA 1986, 33-34.
- 12.- Segons consta en la visita pastoral efectuada per Gabriel Roig, el 28 d'abril de 1511, l'església parroquial d'Òrrius tenia un sol altar, i tot està correcte i en bon estat. ADB, Visites pastorals, vol. 32, f. 153.
- 13.- AHPB, Benet Joan, lligall 9, manual 14, any 1514. MADURELL 1970, doc. 20, 152-153.
- 14.- ACA, PNM, notari Joan Cortell, manual 51, *Liber XI notularum*, 1512-1581.
- 15.- Pergami de l'arxiu particular de can Famades (Òrrius). Notícia publicada per ROQUÉ 1998, 27-28.
- 16.- ADB, *Spec. Off.*, f. 237.

- 17.- «A Pere Joan Mas 5 ll(iures) per 5 pins per l'obra de Sant Sebastià. A Bertomeu Vehil 1 ll(iures) i 10 s(ous) per adobar una bota per tenir aigua a St. Sebastià y per fer 3 padreres. Al mestre Joan Garriga 40 ll(iures) per la primera paga per fer la capella de s. Sebastià.» Mas (inèdit), f. 136.
El 9 de juliol de 1570, «los jurats Jaume Refar y Bernat Pi, obrers pagan a Cebrià Gemmir alies Roldors 10 ll(iures) per la obra de serràs que feu per S. Sebastià.» Arxiu Parroquial de Vilassar (=APV), manual 18 (1516-1609), f. 82. Mas (inèdit), f. 136.
En la mateixa data, «los Jurats Jaume Refar y Bernat Pi firmen rebuda de 14 ll(iures) 6 s(ous) del baci de S. Sebastià. Pagan a Pere Mas 5 lliures per 5 pins i a Bertomeu Vehils 30 sous per adobar una bota per tenir aigua i per fer 3 pedreres». APV, manual 18 (1516-1609), 83. Mas (inèdit), f. 136. I el 22 d'octubre de 1570, «los dits jurats manllevan a Pere Joan Mas qui les dona graciosament 100 ll(iures) per la obra de s. Sebastià qui las hi tornaran del preu de la cera venuda a Mn Pasqual, Mn. Serra y Mn Cabanyes candelers de Barcelona. En una nota marginal consta se tornaren les 100 lliures que serviren per s. Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), 83. Mas (inèdit), f. 136.
- 18.- Pel desembre de 1570, «reben de Antoni Noguera alies Grau clavari 27 ll(iures) que les entre a J. Garriga». APV, manual 18 (1516-1609), f. 73. Mas (inèdit), f. 136.
L'any següent, el 1571, «entregen a M.J. Garriga 40 ll en presencia del rector». APV, manual 18 (1516-1609), f. 83. Mas (inèdit), f. 136. El 29 de març de 1571, «entren a M.J. Garriga 10 lliures a porrata del que se li deu per la obra de s. Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), f. 83. Mas (inèdit), f. 136. L'1 d'abril de 1571, «han donat al m(estre) J(oan) Salvador Garriga per la obra de s. Sebastià 20 ll(iures) 4 s(ous). 84 (diners) se li queda a deure del compliment de 125 ll(iures) per dite capella.» APV, manual 18 (1516-1609), f. 84. Mas (inèdit), f. 136. L'1 de juny de 1572 «Gabriel Pi, forner y Toni los jurats de Vilassar pagan al mestre de cases Joan 6 ll(iures) per la obra de la capella de s. Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), f. 19. Mas (inèdit), f. 136.
- 19.- «El 3 de desembre de 1571, la Universitat de Vilassar mou qüestió al rajoler Toni referent la obra cuita de rajola que aquella li prengué per la capella de Sant Sebastià, tot a despeses del comú». APV, manual 18 (1516-1609), f. 85. Mas (inèdit), f. 136.
L'1 d'abril de 1572, «pagan los jurats 6 ll(iures) a mestre de cases Joan per la capella de Sant Sebastià. Pagan 2 ll(iures) 8 s(ous) feta pels jurats a Cristofol Veils pel procés de l'obra de s. Sebastià per rajoles.» APV, manual 16, f. 20. Mas (inèdit), f. 136v.
I el 1573, «els jurats Salvador Vehils i Agustí Camil (a) Strany compren rajoles a Cristofol Vehils, pagant amb productes de la venda de blat de l'obra de sant Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), f. 21. Mas 1909, 171.
- 20.- L'any 1576, «el baciner de Sant Sebastià va lliurar com a pagament 14 ll(iures) 2s(ous) 8d(iners), a Joan Verivol per al ferm de sant Sebastià i 24 quarteres de calç per l'obra». APV, manual 18 (1516-1609), f. 91. Mas 1909, 171. En el mateix any, es van dedicar «1 ll(iures) 5 s(ous) per 25 quarteres de calç per l'obre de s. Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), f. 91. Mas (inèdit), f. 136v. I, finalment, tenim documentades l'any 1578 que «los jurats Enrich Sabater y Antoni Colomer alies Sarrià per la corredoria de encantar la fusta y manobra de S. Sebatia donaran los jurats a n'en. Pujol, 2 s(ous). A Tria per 25 quarteres de calç 1 ll(iures) 5s(ous) 9 d(iners)». APV, manual 18 (1516-1609), f. 92. Mas (inèdit), f. 136v.
- 21.- El 16 de juliol de 1579, «los jurats Sebastià Boet (a) Carbonell y Bernat Tremolet pagaran a Bernat Colomer (a) Torra del Vehinat de Cabrils 16 ll(iures) per la fusta li havia presa per lo retaule de S. Sebastià». APV, manual 18 (1516-1609), f. 95. Mas

(inèdit), f. 137. El mateix any també es «paga a mestre Joan, fuster 5 ll(iures) p(a)rt del preu del retaule». APV, manual 16, f. 95. Mas (inèdit), f. 136v; i el 1580 es «paga a mestre Joan fuster 15 ll(iures) a compta de les 72 ll(iures) preu total del retaule». APV, manual 16, f. 95. Mas (inèdit), f. 136v.

- 22.- APV, manual 31 (1579-86), f. 36. Mas 1909.
- 23.- APV, «Llibre d'administració de sant sSebastià (1712-1858)». Mas 1909, 172.
- 24.- COLOMER 1969, 104-106; LLOVET 2000, 100-101.
- 25.- ACA, APNM, Consell 1540-46. La planta original de les fortificacions van ser publicades a COLOMER 1969, lám. V.
- 26.- COLOMER 1969, 105-106.
- 27.- El pam català equival aproximadament a 0'194 metres.
- 28.- ACA, APNM, 135 (16 agost 1569). Publicat a COLOMER 1969, 107; i LLOVET 2000, 102.
- 29.- GARCIA-GUÀRDIA 1989, 14.
- 30.- La cana catalana equival aproximadament a 8 pams o bé a 1'554 metres.
- 31.- ACA, APNM, Consell 1570-73, 30 de març de 1570. COLOMER 1969, 107.
- 32.- GARCIA-GUÀRDIA 1989, 15 i 280.
- 33.- Aquest aspecte està abastament explicat i documentat a GARCIA-GUÀRDIA 1989, 15-22 i GIMÉNEZ 1990, 143-156.
- 34.- ACA, APNM, C4 X 1599, «Memorial de les despeses o dietas del sindic Galceran Serra y slaris de actes y dietes del not(ari) per haver anat y p(rese)n(t)at requestes contra Joan Salvador mestre de cases y a ses fermances...». GARCIA-GUÀRDIA 1989, 32.
- 35.- AHMM, «Llibre de credenseria de la universitat de Mataró portat per Pere Martí començant lo any 1597» (20-IV-1602). GARCIA-GUÀRDIA 1989, 32.
- 36.- ACA, APNM, Consell Calaix II, 7 de juliol de 1578. COLOMER 1969, 109.
- 37.- AMM, Acords, 10 de maig de 1586; ACA, APNM, B-36, 22 març 1589. Publicat a LLOVET 2000, 104.
- 38.- AMM, Acords municipals, 18 de maig de 1586. Hi ha una còpia del contracte a AMM, 155-7, document 25. Publicat a SALICRÚ 2003, 20-21.
- 39.- Les litografies són obra de l'artista J. Serra, i foren publicades a ADOLF BLANCH, *Catalunya. Historia de la guerra de la Independencia en el antiguo Principado*, II volums. Tomàs Gorchs Editor (Barcelona 1861) i reimpresa per l'editor Francesc Campaña, Litografia de la Unión (Barcelona 1863).

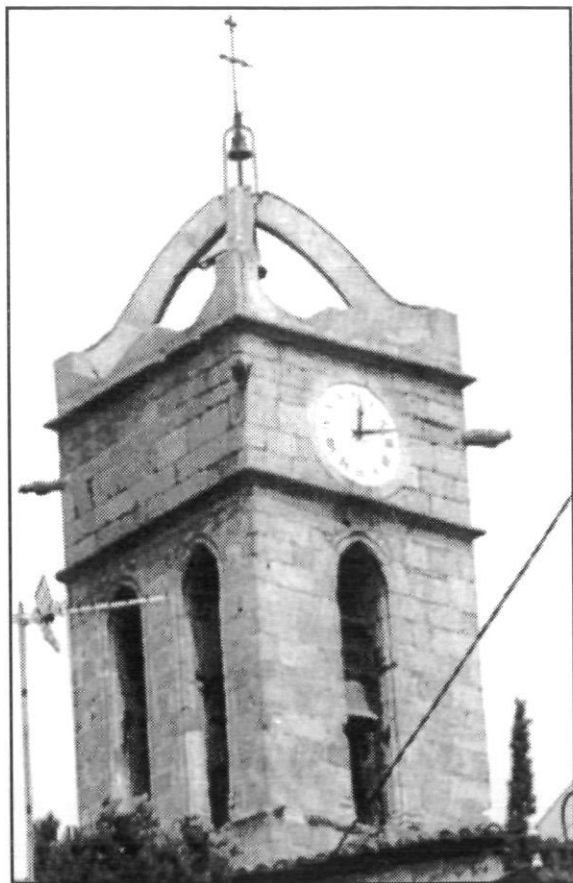

- 40.- Les recreacions del portal de Barcelona, les tenim recollides en diferents publicacions. La primera apareix publicada a PELLICER 1888, 447, i la il·lustració a la pàgina 482; en segon lloc, CABANYES 1926 (1), 384; VILARDEBÓ 1926, 702, i SALICRÚ 2003, 26.
- 41.- ACA, Joan Cortés (94). Publicat a GARCIA-GUÀRDIA 1989, 370.
- 42.- ACA, Jaume Marfà, 1587.
- 43.- ACA, Joan Cortés (97), 22 de febrer de 1579.
- 44.- AHPB, notari Joan Vilana, lligall 5, manual 28, anys 1514-15. Publicat a MADURELL 1948, 142-143; doc. 19, 164-167.
- 45.- ADB, *Registrum Gratiarum* 1582-85, foli 96. Mas (inèdit).
- 46.- AP Argentona, «Llibre d'actes del paborde d'Argentona Mossèn Jaume Riera» (destruït el 1936). Publicat a CARRERAS 1891, 74-75.
- 47.- CLAVELL 1990.
- 48.- AMM, Acords C3, 30-11-1583. Publicat a IBERN 1984, 37.
- 49.- L'esfera exterior del rellotge encara es conserva a la façana de ponent del campanar, ja que es troba protegida per la nova façana de l'església del segle XIX. Es pot observar també l'aspecte que tenia en diversos dibuixos antics de la parròquia, com la «visió de Mataró», representada en el projecte de port, efectuat el 1779 per Fèlix Puig i conservat al Museu de Mataró, o el dibuix de Planella conservat al Museu de Mataró i publicat a Ferrer Clariana 1968.
- 50.- ACA-ANM, 20 9 d'abril 1500. LLOVET 2000, 88.
- 51.- COLOMER 1969, 97-99.
- 52.- AHMM, Acords municipals, 2 (10 abril 1589). Publicat a COLOMER 1969, 98.
- 53.- AHMM, Acords municipals, 3 (15 maig 1589). Publicat a COLOMER 1969, 98-99.
- 54.- *Bloc Mataroni*, Minerva (Mataró 1925). Edició facsímil a *Bloc Mataroni. Una manera de fer història*. Patronat Municipal de Cultura; ed. Altafulla (Mataró 1990), 112 i 189.
- 55.- MASMM, «Libro de la fundación y estado del convento de religiosos descalços de Nuestra Señora del Carmen de la Villa de Mataron, 1636.»
- 56.- APP, manuals 1607-28, foli 29.
- 57.- APP, manuals 1607 28, f. 42.
- 58.- APP, Llibre de l'obra 1607-46, f. 29. Mas (inèdit).
- 59.- GRAUPERA 2002.

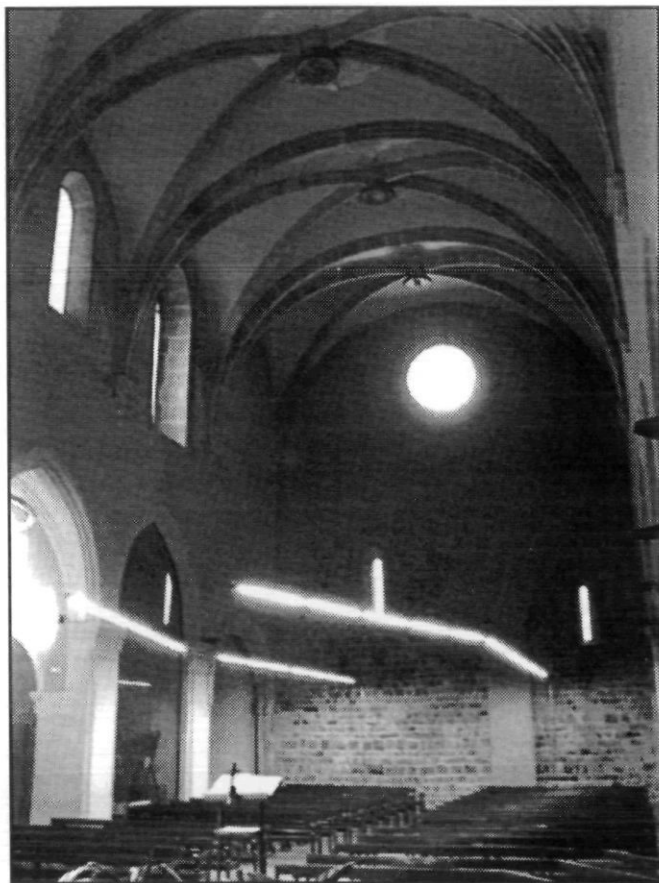
BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN, Gabriel, OCD. «Carmelites descalços de Mataró (1588-1835)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 14 (Mataró, juliol 1982), 18-20.
- BONET i GARÍ, Lluís. «Can Cabanyes. Argentona», *Les masies del Maresme*. Montblanc-Martin, Centre Excursionista de Catalunya (Barcelona 1983), 429-436.
- CABANYES, Josep de. «Portal de Barcelona i escuts del mateix», *Bloc Mataroní*. Minerva (Mataró 1926). Edició facsimil a *Bloc Mataroní. Una manera de fer història*, Caps de Bou, 16. Patronat Municipal de Cultura i Ed. Altafulla (Mataró 1990), 383-385.
- «L'església de Sant Josep i el convent de carmelites», *Bloc Mataroní*. Minerva (Mataró 1926). Edició facsimil a *Bloc Mataroní. Una manera de fer història*. Caps de Bou, 16. Patronat Municipal de Cultura; Ed. Altafulla (Mataró 1990), 445-449.
- CASTILLO EZQUERRA, M. Josep. «Aproximació a l'estudi d'una propietat. Els Roig de la Penya al Mataró dels segles XVI-XVII», *IV Sessió d'Estudis Mataronins*, 9 de maig de 1987. Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1988), 59-76.
- CLAVELL i NOGUERES, Jaume. «La sagristia i la torre del comunidor», *Argentona. Història i records*. Ajuntament d'Argentona (Argentona 1990), 115-117.
- COLOMER, Josep M. *Mataró al mil cinc-cents*. Caixa d'Estalvis Laietana. Premi Iluro 15 (Mataró 1969).
- COMELLES BAULENAS, Joan. *Guia de l'església parroquial de Sant Josep* (Mataró 1998).
- FERRER i CLARIANA, Lluís. *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, vol. I, Museu-Arxiu Històric Arxiprestal. Obra de Sant Francesc, IV (Mataró 1968).
- GARCIA ESPUCHE, Albert, GUÀRDIA BASSOLS, Manuel. *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Caps de Bou, 11. Patronat Municipal de Cultura; Editorial Altafulla (Mataró 1989).
- GARRIGA, Joaquim. «L'època del renaixement, s. XVI», *Història de l'Art Català*, volum IV, Edicions 62 (Barcelona 1986).
- «L'arquitectura religiosa gòtica del segle XVI», *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura II: Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*, Gran Enciclopèdia Catalana (Barcelona 2003), 262-287.
- GIMÉNEZ BLASCO, Joan. *La Universitat de Mataró. Gestió municipal i vida quotidiana*, Caps de Bou, 15. Patronat Municipal de Cultura i Editorial Altafulla (Mataró 1990).
- GRAUPERA GRAUPERA, Joaquim. «Notes sobre un conjunt de campanars gòtics del Baix Maresme i el Vallès Oriental», *XVIII Sessió d'Estudis Mataronins*, 24 de novembre de 2001. Museu-Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2002), 71-84.
- IBERN REGÀS, Pere M. «El campanar de Santa Maria de Mataró (dels inicis a 1739)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 21 (Mataró, desembre 1984), 36-38.

- LLOVET VERDURA, Joaquim. *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2000).
- MAS, Josep. «La capella de Sant Sebastià de Vilassar», *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XXVII, f. 136-137 (AHCB), inèdit.
- «La capella de Sant Sebastià de la parròquia de Sant Genís de Vilassar», *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. III. Societat General d'Arts Gràfiques (Barcelona 1909), 169-180.
- MAURI SERRA, Josep. *Història de la Garriga*, 3 volums (La Garriga 1949-1954).
- OLIVER BRUY, Jaume. *Introducció a la història de Premià de Dalt*. Ajuntament de Premià de Dalt; Museu de Premià de Dalt (Premià de Dalt 2003).
- PELLICER i PAGÈS, J.M. *Mataró. Notícies històrico-arqueològiques sobre Iluro*. Tip. Horta (Mataró 1888).
- RIBAS BERTRAN, Marià. «L'església de Sant Josep», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 14 (Mataró, juliol 1982), 21-30.
- ROQUÉ MARGENAT, Josep M. *Òrrius (Maresme). Contribució a la història del poble*. Col. El Racó, núm. 2. Grup d'Història del Casal (Mataró 1998).
- SALICRÚ PUIG, Manuel. «Notes sobre el portal de Barcelona de la muralla mataronina del segle XVI i sobre l'origen del nom de caps de bou aplicat a la gent de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 75 (Mataró, gener 2003), 15-29.
- SALICRÚ PUIG, Ramon. *125 anys de la Parròquia de Sant Josep*. Gràfiques Tria (Mataró 1994).
- SAMON FORGAS, Josep. «Els sants vilassarencs». Esquema de la conferència pronunciada el 19 de setembre de 1997 (Vilassar de Dalt 1997), inèdit.
- SÀNCHEZ, Eduard; OLIVARES, David; FEIXAS, Josep M. *Sant Pere d'Or, un temple mil·lenari*, Santpedor a l'abast, 5. Ajuntament de Santpedor (Santpedor 1996).
- SOLER FONRODONA, Lluís. «El llibre de la fundació del convent de carmelites descalços de Sant Josep de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 14 (Mataró, juliol 1982), 5-17.
- SUBIÑÀ COLL, Enric. *Argentona, de la sagrera a la vila (1295-1900)*, Premi Burriac, 2001. Ajuntament d'Argentona (2002), 55-59.
- VILARDEBÒ LLARGUÈS, Joaquim. «El Portal de Barcelona», *Bloc Mataroni*. Minerva (Mataró 1926). Edició facsimil a *Bloc Mataroni. Una manera de fer història*, Caps de Bou, 16. Patronat Municipal de Cultura; ed. Altafulla (Mataró 1990), 702-704.

Campanar de Sant Pere de Premià.

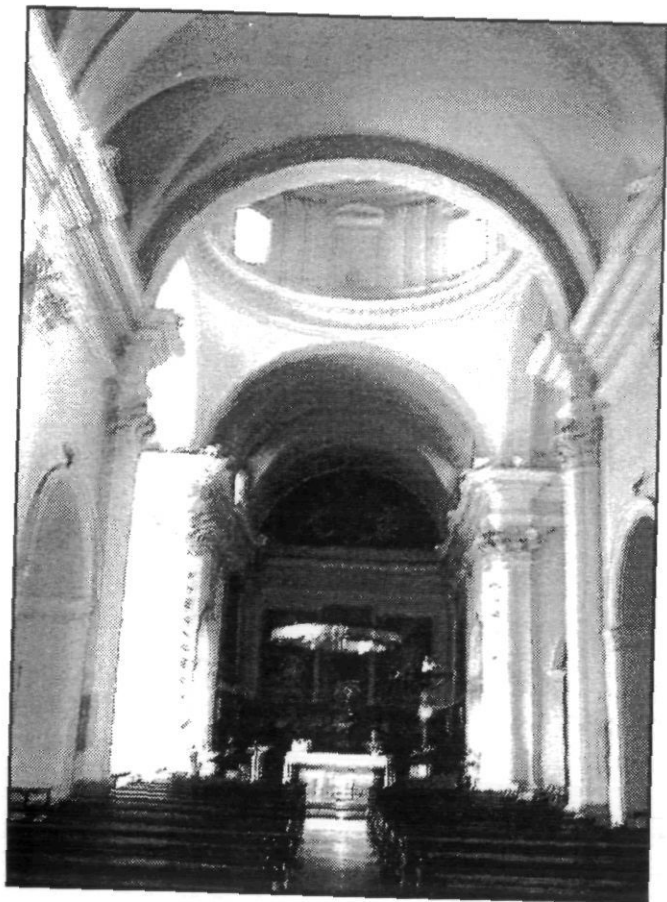
Església parroquial de Santpedor (Bages).

Façana de can Cabanyes (Argentona).

Ménsula de Sant Andreu d'Òrrius.

Interior de l'església de Sant Josep de Mataró.

Interior de Sant Sebastià de Vilassar, abans de 1936.

Restes conservades del portal de Barcelona, a les muralles de Mataró.

Restes de les muralles de Mataró, anomenades d'en Titus.